

Zašto je globalna poreska pravda važna i za Srbiju?

Kako uskladiti zaštitu životne sredine, ekonomski razvoj i interese građana bila je centralna tema konferencije „Ekološka pravda u zelenoj tranziciji Srbije“, održane u organizaciji Radne grupe Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji za Poglavlje 27.

Jedna od ključnih poruka kampanje za Četvrtu međunarodnu konferenciju Ujedinjenih nacija o finansiranju razvoja (FfD4) koja se održala u Sevilji 2025 godine u junu jeste da zelena tranzicija ne može biti finansirana isključivo novim zaduživanjem zemalja koje već imaju ograničen fiskalni prostor. Zemlje Globalnog juga danas trpe najveće posledice klimatskih promena, iako su istorijski odgovorne za mali deo globalnih emisija gasova sa efektom staklene bašte. Zato organizacije civilnog društva traže da se u okviru pregovora o Okvirnoj konvenciji UN o međunarodnoj poreskoj saradnji uvedu instrumenti koji bi omogućili da najveći zagađivači i multinacionalne kompanije daju veći doprinos finansiranju klimatske i razvojne tranzicije.

Iako Srbija nije deo Globalnog juga, nalazi se u sličnoj razvojnoj poziciji kada je reč o finansiranju zelene tranzicije. Srbija učestvuje sa približno 0,1% u globalnim emisijama gasova sa efektom staklene bašte, dok najveći istorijski emiteri ostaju razvijene ekonomije i velike industrijske zemlje. Istovremeno, Srbija mora da ulaže milijarde evra u dekarbonizaciju energetike, modernizaciju infrastrukture i prilagođavanje evropskim klimatskim politikama. Značajan deo tih ulaganja finansira se kreditima međunarodnih finansijskih institucija i drugim oblicima spoljnog finansiranja, u trenutku kada javni dug iznosi oko 47–50% BDP-a, što ostavlja ograničen prostor za dodatno zaduživanje. Iako je nivo duga unutar zakonskog okvira, ipak je mnogo opasniji podatak da je približno 25% populacije ispod nivoa siromaštva dok je u riziku

Srbija mora da ulaže milijarde evra u dekarbonizaciju energetike, modernizaciju infrastrukture i prilagođavanje evropskim klimatskim politikama.

od siromaštva praktično dve trećine populacije, što je posebno vidljivo kroz uvid u podatke o energetsom siromaštvu.

Zato je pitanje ko finansira zelenu tranziciju jednako važno kao i pitanje kako se ona sprovodi. Ukoliko se tranzicija zasniva prvenstveno na novim dugovi-

ma, postoji rizik da troškove dekarbonizacije najvećim delom snose građani i buduće generacije, dok koristi od eksploatacije prirodnih resursa ili velikih infrastrukturnih projekata ostaju koncentrisane kod malog broja investitora. Međunarodna zajednica u okviru FfD4 otvara raspravu o pravednijem međunarodnom oporezivanju, odgovornosti najvećih zagađivača i novim izvorima finansiranja održivog razvoja koji ne povećavaju dužničku zavisnost zemalja u razvoju i zemalja srednjeg dohotka.

Na konferenciji CEKOR-a o ekološkoj pravdi poručeno je da Zelena tranzicija mora biti pravedna za građane, privredu i prirodu

Za Srbiju to nije apstraktna međunarodna tema. Ona se direktno povezuje sa pitanjima finansiranja energetske tranzicije, eksploatacije kritičnih mineralnih sirovina, javnih investicija i raspodele koristi od prirodnih resursa.

Na konferenciji CEKOR-a o ekološkoj pravdi održanoj u Beogradu 19. juna 2026. u Evropskoj kući poručeno: Zelena tranzicija mora biti pravedna za građane, privredu i prirodu

Kako uskladiti zaštitu životne sredine, ekonomski razvoj i interese građana bila je centralna tema konferencije „Ekološka pravda u zelenoj tranziciji Srbije“, održane u organizaciji Radne grupe Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji za Poglavlje 27. Učesnici su iz različitih uglova ukazali da zelena tranzicija ne može biti održiva ukoliko se odluke donose bez transparentnosti, stručnih analiza i učešća građana.

Profesor Ratko Ristić govorio je o posledicama intenziviranja rudarskih aktivnosti u Srbiji u kontekstu evropske zelene tranzicije. U izlaganju je upozorio

na moguće dugoročne posledice po prirodne resurse, poljoprivredno zemljište, vodne resurse i lokalne zajednice, posebno u područjima planirane eksploatacije litijuma, bakra i zlata. Posebno je ukazao na potrebu da se razvojna politika države zasniva na zaštiti javnog interesa, uz puno poštovanje ustavnih i zakonskih procedura i otvorenu javnu raspravu o projektima koji imaju dugoročne posledice po društvo.

Ekonomista prof. dr Radmilo Pešić predstavio je ekonomsku dimenziju degradacije životne sredine, naglašavajući da najveće troškove zagađenja na kraju snose građani i buduće generacije. Pored direktnih troškova po zdravlje stanovništva, ukazao je na gubitke u poljoprivredi, turizmu, vrednosti imovine i ukupnoj konkurentnosti privrede. Kao važan alat za donošenje razvojnih odluka izdvojio je vrednovanje ekosistemskih usluga i primenu pokazatelja koji bi, uz bruto domaći proizvod, merili i očuvanost prirodnog kapitala.

Iz ugla zaposlenih, Čedanka Andrić iz sindikata „Nezavisnost“ govorila je o konceptu pravedne tranzicije. Istaknuto je da prelazak ka zelenoj ekonomiji mora podrazumevati očuvanje dostojanstvenog rada, blagovremenu prekvalifikaciju radnika, snažan

Strateški projekti pod CRMA i pod lupom evropskih organizacija- prikaz rada

U dokumentu koji je objavila organizacija EEB: Strateški projekti u okviru Zakona o kritičnim sirovinama: Socio-ekološki rizici ubrzanih rudarskih projekata, autori navode da Zakon EU o kritičnim sirovinama (CRMA) daje prioritet obezbeđivanju pristupa kritičnim sirovinama za evropsku industriju kroz ekstraktivistički model koji rizikuje da korporativne interese stavi iznad zaštite životne sredine i dobrobiti zajednice. Autori upozoravaju da dodeljivanje statusa „strateškog projekta“ rudarskim projektima može ubrzati postupke izdavanja dozvola i povećati političku i finansijsku podršku bez adekvatnog rešavanja ekoloških, društvenih i upravljačkih rizika. Nalazi rada:

- Centralna zabrinutost je nedostatak transparentnosti u vezi sa određivanjem strateških projekata;
- civilno društvo, lokalne zajednice i sindikati treba da smisleno učestvuju u izboru i praćenju projekata, umesto da budu informisani tek nakon što su odluke donete;

- dovodi se u pitanje pretpostavka da rudarstvo u Evropi automatski garantuje visoke ekološke i društvene standarde, jer je veliki deo rudarskog zakonodavstva EU zastareo i nema rešena pitanja brana za jalovišta;
- neke rudarske prakse koje su još uvek dozvoljene u Evropi ne bi bile dozvoljene u zemljama kao što su Brazil, Čile ili Ekvador zbog rizika koje predstavljaju za lokalne zajednice koje su nizvodno;
- ubrzani postupci izdavanja dozvola mogu oslabiti procenu uticaja na životnu sredinu i nadzor;
- sam CRMA zakon je usvojen bez sveobuhvatne procene njegove usklađenosti sa drugim zakonodavstvom EU o zaštiti životne sredine, uključujući Direktivu o pticama i staništima, Natura 2000, Okvirnu direktivu o vodama i ciljeve biodiverziteta. U radu se tvrdi da ubrzavanje rudarskih projekata bez rešavanja ovih političkih sukoba rizikuje da potkopa sopstvene obaveze EU u pogledu očuvanja biodiverziteta i održivog razvoja;

- Strukturni socio-ekološki problemi povezani sa rudarskim projektima: nedostatak pristupa informacijama, nedovoljno učešće javnosti, manipulacija javnim mnjenjem, zastrašivanje branilaca životne sredine, prekomerna potrošnja vode, zagađenje vode i zemljišta, gubitak biodiverziteta, stvaranje velikih količina rudarskog otpada, rizik za jalovišta i povećanje emisije gasova staklene bašte iz rudarskih operacija.
- Srbija je primer gde se zabrinutost proteže dalje od uticaja na životnu sredinu i odnosi se na demokratsko upravljanje.
- Rudarstvo često uzrokuje nepopravljivu štetu po životnu sredinu. Rudarski projekti zahtevaju velike količine vode, proizvode značajne količine otpada, generišu emisije gasova staklene bašte i mogu trajno izmeniti pejzaže i ekosisteme.
- osporava se uobičajeni argument da rudarstvo automatski donosi dugoročni ekonomski razvoj. Dok rudarske kompanije često naglašavaju mogućnosti zapošljavanja, autori tvrde da su ove koristi obično privremene, dok poljoprivreda, turizam i drugi lokalni izvori prihoda mogu pretrpeti trajne gubitke zbog degradacije

životne sredine. Veliki ekstraktivni projekti takođe mogu oslabiti lokalnu društvenu koheziju, potkopati tradicionalne sisteme upravljanja zemljištem i povećati sukobe unutar zajednica.

● rad predstavlja niz preporuka za politiku sprovođenja Zakona o kritičnim sirovinama. Poziva se na isključivanje iz statusa strateškog projekta svakog projekta povezanog sa kršenjem ljudskih prava, ekološkim prekršajima, korupcijom, utajom poreza ili zastrašivanjem branilaca životne sredine. Preporučuje se da lokalne zajednice imaju pravo da odbiju rudarske projekte koji ugrožavaju njihovu dobrobit ili uzrokuju nepopravljivu štetu po životnu sredinu, i da smisleno učešće javnosti treba da postane preduslov za svaki strateški rudarski projekat. Autori takođe pozivaju na davanje prioriteta smanjenju potražnje, merama cirkularne ekonomije, reciklaži i efikasnom korišćenju resursa u odnosu na proširenje primarne ekstrakcije, uspostavljanje „zona zabranjenog pristupa“ gde bi rudarstvo trebalo zabraniti i usklađivanje politike EU o sirovinama sa principima ekološke pravde, ljudskih prava i globalne ravnopravnosti.

socijalni dijalog i kolektivno pregovaranje. Sindikat je upozorio da bez transparentnih planova, jasnih izvora finansiranja i uključivanja lokalnih zajednica postoji rizik da zelena tranzicija produbi socijalne i regionalne nejednakosti.

Predstavница lokalne zajednice Vesna Terzić govori la je o iskustvima meštana Velikog Crljenja, ukazujući da se, uprkos postojanju planova za raseljavanje stanovništva, godinama ne preduzimaju konkretni koraci za njihovu realizaciju. Istovremeno je upozorila na zabrinjavajuće zdravstvene posledice života u neposrednoj blizini energetske postrojenja, navodeći da veliki broj građana oboleva od malignih bolesti i da lokalno stanovništvo očekuje sistemski odgovor institucija.

Energetski stručnjak Aleksandar Kovačević govorio je o izazovima energetske tranzicije Srbije, naglašavajući da zemlja već danas raspolaže nedovoljnim količinama energije za održiv privredni razvoj i da postojeći elektroenergetski sistem zahteva duboku modernizaciju. U tom kontekstu ukazao je i da za realizaciju projekta Jadar, jednostavno nema dovoljno električne energije. Njegovo izlaganje bilo je zasnovano na analizi razvoja energetske sistema Srbije i potrebi da energetska tranzicija bude planirana tako da obezbedi dugoročnu sigurnost snabdevanja i podrži ekonomski razvoj.

Advokat Luka Đorđević ukazao je na ozbiljne pravne i ustavnopravne dileme koje proizlaze iz va-

žećeg Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima. Posebnu pažnju posvetio je odredbama koje omogućavaju eksproprijaciju nepokretnosti radi istraživanja i eksploatacije mineralnih sirovina od posebnog značaja, uključujući litijum i bor, kao i institutu zakonske službenosti, kojim se omogućava pristup privatnom zemljištu radi sprovođenja geoloških istraživanja. Prema njegovoj oceni, ovakva zakonska rešenja otvaraju važna pitanja zaštite prava svojine i neusklađenosti sa ustavnim principima.

Značajan deo konferencije bio je posvećen i uticaju zagađenja na zdravlje stanovništva. Dr Branislava Matić-Savićević predstavila je podatke i iskustva iz Bora, ukazujući na posledice dugotrajne izloženosti zagađenju po zdravlje građana. Nataša Gligorićević govorila je o ciljevima održivog razvoja i značaju njihovog praćenja u Srbiji, dok je Zlata Đorđević ukazala na potrebu transparentnosti, odgovornosti, nadzoru i učešću javnosti u procesima odlučivanja velikih infrastrukturnih projekata.

U toku diskusije ukazano je na to da proces evropskih integracija Srbije nije formalno uslovljen razvojem rudarskih projekata, zbog čega je naglašena potreba da se u javnosti jasno razdvoje evropski pristupni kriterijumi od političkih i investicionih odluka koje donose domaće institucije.

Ovaj tekst je pripremio Centar za ekologiju i održivi razvoj (CEKOR) u okviru projekta „Serbian FfD4 Campaign”, koji je podržan kroz evropski projekat „Connecting the Dots”, koordinisan od strane organizacije EURODAD i finansiran od strane Evropske unije u okviru programa DEAR (Obrazovanje o razvoju i podizanje svesti). Za sadržaj ove publikacije isključivo je odgovoran CEKOR i on ne odražava nužno stavove Evropske unije, organizacije Eurodad ili drugih partnera na projektu.

